

“TILBATU-T-TALABA” ASARINING YOZILISHIGA TURTKI BO‘LGAN OMIL.

Hafizov Najmiddin Abdurashidovich

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi tayanch doktoranti

Abu Hafs Nasafiy o‘z davrining yirik olimi hisoblanib o‘zidan keyin juda ko‘plab kitoblar meros qilib qoldirgandir. Quyida yozilish uslubi haqida ma‘lumot beriladigan kitob ham u kishining qalamlariga mansubdir. Dastaval bu kitob hali yozilmagan edi. Islom ilmlarining barcha sohalarida kitob yozib yosh avlodni ilm chashmasi bilan sug‘orib kelayotgan olim huzuriga bir kuni shogirtlari kelib ba‘zi bir fiqhiy terminlarga duch kelishayotganlari va unga tushinish qiyin bo‘layotganligini aytib arz qilishadi. Shu voqea sabab bo‘lib olim hanafiylik fiqhiga oid fiqhiy atamalarni, so‘z va terminlarni o‘z ichiga olgan, talabalar o‘qiganda tushunishlari oson boladigan bir kitob yozishlikka kirishadi. Ushbu kitobning muqaddima qismida ham olim bu haqda aytib o‘tib shunday deydi: “ huzurimga bir guruh ahli ilmlar kelib, ilmiy va adabiy iqtiboslarda tushinishi qiyib bo‘lgan so‘zlarni sharhlab berishimni mendan so‘radilar...”¹⁶.

Kitob yozilib, ahli ilmlar diqqat e‘tiboriga havola etilgandan keyin kitob mashxur bo‘lib ketti. Bunga ba‘zi bir e‘tiborli sabablar mavjud edi. Bizdagi ushbu kitobning tadqiqot olib borilayotgan nusxasi Damashqdagi “Ommaviy fatvolar idorasi” mudarrisi Shayx Xolid Abdurrohman al Ak tomonidan sharhlab, nashrga tayyorlangan, uchinchi nashri hijriy 1436, millodiy 2015 da Damashqdagi “Dor an-Nafois” nashriyotida chiqqan nusxasidir. Bu kitobning birinchi nashri 1993 yilda, ikkinchi nashri esa 1999-yilda chop etilgan. Shu o‘rinda aytib o‘tish lozimki, “Tilbatut Talaba” asarining shu nashrini tadqiq etish davomida mudarris Shayx Xolid Abdurrohman al Ak har doim olimning nomini tilga olganda “Alloh rahmatiga olsin” jumlasini ishlatganligiga duch kelindi.

Ushbu kitob muallifi, olim Abu Hafs Nasafiy bu kitobi orqali islom ilmlari sohalarining mutaxassislari bo‘lgan tolibi ilmlarga murojaat qilgan holda ularning bu ilmlarga bo‘lgan muhabbatlarini rag‘batlantirish, ularga yordam berish va ular tushinmagan va qiyin bo‘lgan ma‘lumotlarni ularga tushintirishga qattiq kirishgan va bu ishga judayam haris bo‘lgan. Shu maqsadda ochiq va tushinarli bo‘lgan uslub va shakldan foydalangan bu foydali kitobni ular uchun yozib qoldirgan. U kitob shunday yozilganki, qisqa so‘zlar va tushintirishlar orqali keng ma‘nolar ochib berilgan. “Hanafiy fiqhi lug‘ati” nomini olgan bu kitob o‘zi qisqa yozilgan bo‘lsa ham keng ma‘nolarni qamrab olganligi e‘tirofqa sazovordir.

Bu mo‘jaz kitob muayyan lug‘at ilmiga oid qoidalar, fiqhiy so‘z va iboralar bilan chegaralangan. Maqsadli, qisqa-qisqa tariflar bilan kifoyalanilganligini ko‘rishimiz mumkin. Fiqhiy so‘z va iboralarni izohlab berish va mo‘jaz qilib qisqartirib berishda fiqh ahli yo‘lini tutgan. Allomaning ushbu kitobni yozish uslubining boshqa tilshunos olimlarnikidan ajralib turadigan tomoni shundaki, so‘zlar tarjimalariga ko‘p ortiqcha narsalarni qo‘shib tashlash

¹⁶ Shayx Xolid Abdurrohman al Ak. “Tilbatut talaba”. Damashq. “Dor an-Nafois”// 68 b.

va chuqurlashtirib yuborishdan uzoq bo'lgan. Keraksiz darajada kengaytirib ham yubormagan.

Yuqoridagi aytilgan gaplar olim qo'llagan umumiy uslublardan edi. U kishining qo'llagan ilmiy uslublariga keladigan bo'lsak, muallif o'z kitobini yozishda shunga odatlanganki, avvalambor so'zlar ketidan birinchi navbatta ularning lug'aviy ma'nolari keltiriladi. Undan keyin esa ularning fiqhiy-istilohiy ma'nolarini keltiradi. So'ngra ularga Qur'on oyatlari va nabaviy hadislardan isbotlarni keltirib o'tadi. Yuqorida aytgan gaplariga isbot sifatida dalillarni keltiradi, yoki ba'zi bir istilohlardan naql qilib o'tadi. Ko'pincha esa so'zlarning shunday istilohiy ma'nolariga dalillarni keltirmaydi.

Allomaning insonlar va jinlarga dars bergani to'g'risida turli rivoyatlar bor. Shuning uchun uni insonlar va jinlarning muftiysi deb atashgan.¹⁷ Muallif (Alloh taalo uni rahmatiga olsin) fiqhiy kitoblar va ularning boblari nomlarini istilohiy nomlari bilan boshlaydi. Undan so'ng esa fiqhiy mavzularni chegaralamagan holda har bir bob va paragriflarda muhim istilohiy-fiqhiy lafzlar va juda kam uchraydigan so'zlarni keltirishni boshlaydi.

Olim hanafiy kitoblarning orasidan mana shu kitobni asosiy obyekt qilib tanlagan. Undan keyin hanafiy mazhabidagi hadis, tafsir, lug'at, fiqh va boshqa kitoblarida kam uchraydigan lug'at ilmi va tafsir ilmiga oid bayoniy asoslarni keltirgan. Abu Hafs Nasafiy o'zining bu kitobida yuqoridagi ilmlarga suyanadi. Shunisi qiziqarliki, alloma kitobidagi bu nodir ma'lumotlarni qayer va qaysi manba'dan olinganligini kamdan-kam hollarda keltirib o'tadi.

Shu bilan birgalikda o'z fikrlarini dalillash maqsadida Payg'ambar alayhissalom hadislaridan isbotlar keltiradi. Eng qizig'i shundaki, hadislarini keltirishda ularning sahih va hasanligiga etibor berilmaydi. Sababi olim o'ziga yetib kelgan rivoyatlarga suyanadi. Shunisini aytish kerakki, o'sha rivoyatlarning orasida sahihlari ham bor, illatlilari ham bor. Bu kitob ustida ish olib borgan olim shayx Xolid Abdurrohman al Ak yuqoridagi holatlarga guvoh bo'lib, bu haqidagi fikrlarini hadislarining to'g'rilarini chiqarib olish qismida aytib o'tgan.

Bu kitob o'ziga yarasha foydali va kamchiliklari bilan birga manfaatli va nodir kitoblar sarasidan joy olgan. U ilm talabida yurgan o'quvchilarni keng va mo'l-ko'l ilmiy-asosli ma'lumotlar bilan boyitadi.

Shayx Xolid Abdurrohman al Ak kitob yozilishiga ta'rif berib bo'lgandan so'ng oxirida Abu Hafs Nasafiy uchun Allohga duo qilganligi ham olimning qoldirgan ushbu asari undan keyingi olimlarning e'tiboridan chuqur joy olganligidan dalolatdir.

¹⁷ <https://www.bukhari.uz/?p=23353>